

راهبردهای تولید اقلام اساسی در شرایط تحریم

عاطفه غلامی^۱

چکیده

تولید اقلام اساسی و مورد نیاز مردم، ضرورتی است که باید در سیاست‌گذاری‌ها مورد توجه قرار گیرد. در این میان، شرایط تحریمی نیز بر ضرورت تولید چنین کالاهایی می‌افزاید. در واقع، با وضع هرگونه تحریم و ایجاد محدودیت در تهیه اقلام مورد نیاز جامعه، اهمیت تولید داخل دوچندان می‌شود. بررسی تولید اقلام اساسی در این شرایط حاکی از کاهش تولیدات داخل است. همچنین، آمار و اطلاعات موجود مبین تحت تأثیر قرار گرفتن شدید واردات در شرایط تحریمی است که خود، تولید محصولات وابسته به واردات مواد اولیه را تحت تأثیر قرار داده است. از این رو ضروری است آسیب‌شناسی دقیقی از تولید اقلام اساسی در شرایط تحریمی صورت گیرد و با توجه به آن، راهکارهایی برای افزایش تولید داخل و حفظ امنیت غذایی و اقتصادی ارائه شود. بررسی‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد که در شرایط تحریمی واردات، سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در بخش‌های تولیدی کاهش می‌یابد و تهیه کالاهای واسطه و مواد اولیه با مشکل مواجه می‌شود که تولید اقلام اساسی را دشوار می‌سازد. بنابراین، راهکارهایی برای افزایش تولید اقلام اساسی در شرایط تحریمی ارائه شده است که عبارت‌اند از مبارزه با فساد و رانت‌جویی، ایجاد فضای ثبات، آرامش و شفافیت در اقتصاد و جلوگیری از بی‌ثباتی در سیاست‌گذاری، تقویت صنایع تبدیلی برای تولید اقلام اساسی، اصلاح نظام بانکی و لزوم توجه به مدیریت واردات.

واژگان کلیدی: اقلام اساسی، تحریم، تولید داخل.

مقدمه

کمی تعدیل و دوباره در سال ۲۰۱۸ اعمال شدند، تولید ناخالص داخلی به رشد ۱۳ درصدی و سپس به منفی ۶ درصد رسید. همچنین، اقتصاد ایران از سال ۲۰۱۷ تا پایان سال ۲۰۲۰، حدود ۴/۹۹ درصد متقبض (کوچک) شده است.^۲ به این ترتیب، کاملاً واضح است که بخشی از نوسان رشد تولید ناخالص داخلی دنباله‌رو بحران اقتصادی ناشی از اعمال تحریم‌هاست.

تحریم‌های بانکی، تجاری و دیگر تحریم‌ها که مستقیم و غیرمستقیم مبادلات کالاها و مواد اولیه را

تحریم‌های اقتصادی دارای مصداق‌های گوناگون و شامل وضع تعرفه‌ها، ایجاد موانع تجاری، محدودیت یا سهمیه‌بندی واردات و صادرات است. در بسیاری از موارد، تحریم‌ها به‌طور مستقیم واردات مواد اولیه و ماشین‌آلات و نیز سرمایه‌گذاری و مبادلات ارزی را هدف قرار می‌دهند که تمام این‌ها در راستای تأثیرگذاری بر تولید است. از این رو تحریم بر تولید اثر مستقیم دارد. بررسی‌ها حاکی از این است که در بازه زمانی کوتاه بین سال‌های ۲۰۱۶ که تحریم‌ها

at.gholami@ut.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲. سی‌ان‌بی‌سی؛ گزارش این شش نمودار نشان می‌دهد که چگونه تحریم‌ها اقتصاد ایران را خرد کرد.

اختلال در واردات، اقتصاد را کمتر دچار مشکل می‌کند. اقتصاد هر کشوری تا اندازه‌ای به دیگر کشورها وابسته است و بخشی از محصولات مورد نیاز هر کشور با واردات تأمین می‌شود. واردات محصولات به دو گروه عمده تقسیم می‌شود: (۱) محصولات مصرفی و (۲) ملزومات تولیدی. از طرفی، تولیدات داخل نیازمند کالاهای سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مواد خام برای تولید است^۱. از این رو هرگونه اختلال در واردات، فرایند تولید داخل را با مشکلاتی مواجه خواهد ساخت.

واردات یکی از پارامترهایی است که هرگونه تحریمی بر آن متأثر است و آن را محدود می‌سازد و در نهایت، با توجه به اینکه بخش عظیمی از مواد واسطه و اولیه با واردات تأمین می‌شود، فعالیت‌های تولیدی داخل نیز متأثر می‌شود. این تنها مصداق کوچکی از تأثیر تحریم بر تولید است. در شکل شماره ۱، برخی دیگر از آسیب‌های وارده بر تولید داخل که ناشی از تحریم‌هاست، ارائه شده است.

تحت تأثیر قرار دادن صادرات محصولات تولیدی نفتی و غیرنفتی (کاهش صادرات ایران) یکی از اهداف تحریم است که با توجه به شرایط کشور ایران جایگاه ویژه‌ای دارد.

تحت تأثیر قرار می‌دهند، بر تولید داخل اثر سوء دارند مگر اینکه تولیدکنندگان به خودکفایی رسیده باشند و شرایط پیش‌آمده را بیش از اینکه تهدید بدانند، فرصت ببینند؛ البته اعمال تحریم‌های اقتصادی در کنار مؤلفه‌هایی مانند مدیریت کشور، توانایی بالقوه نهادهای اقتصادی و... تأثیرات متفاوتی بر اقتصاد و متغیرهای مهم اقتصادی مانند تولید ناخالص داخلی دارد. این موجب می‌شود که نتوان اثر خالص تحریم اقتصادی بر متغیر خاصی را به روشنی ارزیابی کرد، اما تا حدودی می‌توان آسیب‌شناسی ناشی از تحریم در حوزه‌های مختلف را انجام داد.

با توجه به امکان ورود آسیب‌های اقتصادی به واسطه برخی ضعف‌ها در حوزه نظام تجاری، در شرایط فعلی که امکان تصویب و تشدید تحریم‌های تجاری و محدودیت‌های ارزی علیه کشورمان وجود دارد، ضروری است آسیب‌شناسی تأثیرات تحریم بر تولید داخلی صورت گیرد و راهکارهای عملیاتی برای رفع آن‌ها و تقویت تولید ناخالص داخلی ارائه شود. در گزارش حاضر، ابتدا پیامدهای اقتصادی تحریم که فعالیت‌های تولیدی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، ارائه و سپس ملاحظات امنیت اقتصادی بی‌توجهی به فعالیت‌های تولیدی در شرایط تحریم و در نهایت، جمع‌بندی و پیشنهادات بیان می‌شود.

۱- پیامدهای اقتصادی تحریم

تولید یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی است و هر اندازه که توانایی تولید داخل بیشتر باشد،

۱. حسین هرورانی و فراهانی‌فرد، «مدیریت اقلام عمده وارداتی با تمرکز بر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه راهبردی اقتصادی.

شکل ۱- پیامدهای تحریم بر تولید داخل

مأخذ: محاسبات تحقیق

می‌مانند و حساب ذخایر ارزی بانک مرکزی تحت تأثیر قرار می‌گیرد که در صورت تسری این موارد به دیگر بانک‌ها، آثار زیان‌بارتری بر اقتصاد تحمیل خواهد شد.^۱ بنابراین، زمانی که حساب ذخایر ارزی این چنین تحت تأثیر قرار بگیرد و امکان افزایش ارز وجود نداشته باشد، بانک مرکزی و دیگر بانک‌ها از تخصیص ارز برای واردات اقلام اساسی مانند کنجاله، سویا، دانه‌های روغنی، اقلام دارویی، مواد اولیه مورد نیاز کارخانه‌های تولیدی و... بازخواهند ماند. عدم واردات مواد اولیه موجب ممکن نبودن فعالیت برخی کارخانه‌های تولیدی خواهد شد. برای مثال، با کاهش واردات دانه‌های روغنی مانند ذرت، آفتاب‌گردان و... کارخانه تولیدکننده روغن خوراکی دچار مشکل خواهد شد مانند کارخانه تولیدکننده روغن نباتی قو که در دهه اخیر به دلیل امکان نداشتن فعالیت تعطیل شده است.

- امکان نداشتن بازاریابی محصولات تولیدی در

بازارهای جهانی

تحت تأثیر قرار دادن صادرات محصولات تولیدی نفتی و غیرنفتی (کاهش صادرات ایران) یکی از اهداف تحریم است که با توجه به شرایط کشور ایران جایگاه ویژه‌ای دارد.^۲ بنابراین، حتی اگر شرکت‌های تولیدی ایران در شرایط تحریم به قوت خود باقی بمانند و فعالیت کنند، به دلیل وجود تحریم نمی‌توانند به سهولت محصولات تولیدی خود را به دیگر کشورها صادر کنند و به رقابت در بازارهای جهانی

همان‌طور که در شکل شماره ۱ مشاهده می‌شود، تبعات تحریم بر تولید داخل بسیار است که هرکدام از موارد اشاره‌شده، تولید اقلام اساسی و ضروری مورد نیاز مردم را دچار اختلال می‌کند که در ادامه، به تفصیل بررسی می‌شوند.

- **تأمین نشدن ارز مورد نیاز واردات اقلام اساسی**

یکی از تبعات تحریم بر فعالیت‌های تولیدی، تأمین نشدن ارز مورد نیاز برای واردات است. تحریم بانک‌ها بدین صورت حساب ذخیره ارزی را تحت تأثیر قرار می‌دهد که فروشندگان از ارسال کالاهای مورد قرارداد به علت ممکن نبودن معامله اسناد و دریافت وجه معذور هستند. از این رو کالاهای گشایش اعتبارشده از محل ذخایر ارزی، بلا تکلیف

۱. ساناز وصالی و ترابی، «اثرات تحریم بانک‌ها بر اقتصاد و سیستم بانکی»، فصلنامه بانک و اقتصاد.

۲. اوگان ۱، ۱۹۹۵؛ به نقل از: آذربایجانی و همکاران.

اشاره کرد. تعطیلی برخی کارخانه‌های نساجی، کاشی و سرامیک، کارخانه تولید قند و روغن نباتی^۲ از دیگر مثال‌ها در این باره هستند.

– تأمین نشدن کالاهای واسطه‌ای و مواد اولیه

امروزه تأمین مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و نیمه‌ساخته یکی از بزرگ‌ترین دغدغه‌های تولیدکنندگان و در حال حاضر، بزرگ‌ترین دلیل رکود فعالیت‌های تولیدی، تأمین نشدن مواد اولیه است^۳؛ زیرا بخش عظیمی از تولیدات داخل وابسته به واردات مواد اولیه از دیگر کشورهاست و مرسوم‌ترین روش برای واردات، استفاده از اعتبارات اسنادی است که بانک‌ها گشایش می‌کنند. در صورت تحریم بانک‌ها، استفاده از این روش دچار مشکل خواهد شد. از طرفی، از آنجاکه قطعه‌های تحریم درباره برخی از کالاهای کشورهای عضو را از معامله با تجار ایرانی منع کرده است، شرکت‌های تولیدی مواد اولیه مورد نیاز خود را یا نمی‌توانند وارد کنند یا اینکه با چندین رابطه تهیه می‌کنند که هزینه تمام‌شده محصول آن‌ها چندین برابر می‌شود و بر تقاضای این محصولات اثر منفی دارد. در چنین شرایطی، کارگاه‌های تولیدی نه تنها در تأمین مالی خود دچار مشکل می‌شوند، بلکه در بازپرداخت منابع بانکی نیز دچار بحران خواهند شد. بنابراین، تحریم چه بر فعالیت‌های بانک و چه بر معامله برخی کالاها وضع شده باشد، امکان تأمین مواد اولیه مورد نیاز واحدهای تولیدی را دچار مشکل خواهد کرد.

بپردازند. از طرفی، ممکن است به دلیل تأمین نشدن مواد اولیه مرغوب مورد نیاز نتوانند محصولات باکیفیت تولید کنند و از همین رو با تقاضای منفی برای محصولات تولیدی خود مواجه می‌شوند. بنابراین، در شرایط تحریمی به دلیل کاهش صادرات نفت و افزایش موانع پیش روی تجارت خارجی، کاهش صادرات محصولات غیرنفتی و... ضربه سنگینی به فعالیت‌های تولیدی و اقتصاد کشور وارد می‌شود.

– تأمین نشدن فناوری (کالاهای سرمایه‌ای) مورد نیاز کارگاه‌های تولیدی

از زمان شروع تحریم‌ها علیه ایران، با رشد روزافزون قیمت کالاهای سرمایه‌ای (تجهیزات و ماشین‌آلات) روبه‌رو بوده‌ایم. این موضوع با توجه به افزایش ناچیز تورم در کشورهای اروپایی^۱، به موضوع تحریم و افزایش ریسک فعالیت‌های اقتصادی در ایران اشاره دارد. از این رو با افزایش قیمت کالاهای سرمایه‌ای با وجود شرایط تأمین نشدن ارز مورد نیاز برای واردات به دلیل تحریم‌ها، امکان تأمین فناوری مورد نیاز واحدهای تولیدی وجود نخواهد داشت یا کاهش خواهد یافت. از همین رو واحدهای تولیدی یا تعطیل خواهند شد یا با فناوری قدیم و سستی خود که در برخی موارد صرفه اقتصادی ندارد، به فعالیت خود ادامه خواهند داد. برای مثال، می‌توان به تعطیلی رسمی کارخانه ارج در اواخر سال ۱۳۹۵ به دلیل نبود تجهیزات به‌روز و فروش ماشین‌آلات کهنه و فرسوده

۱. طبق آمار بانک جهانی، تورم کشورهای اروپایی تکریمی است.

۲. روزنامه مشرق، شماره ۷۰۸۷۴۸.

۳. فتح‌الله بیات، اردیبهشت ۱۴۰۰، خبرگزاری ایسنا، کد خبر: ۱۴۰۰۰۲۲۸۲۰۰۲۱.

تولیدی جدید نیز کاهش می‌یابد. توسعه نیافتن فعالیت‌های تولیدی نه تنها درآمد کشور را کاهش می‌دهد و تبعات اقتصادی به دنبال دارد، بلکه پیامدهای اجتماعی بسیاری نیز دارد که در بخش بعدی به تفصیل بیان شده است.

- بررسی موردی، وضعیت تولید اقلام اساسی در شرایط تحریم و قبل از تحریم

در بخش قبل، تبعات اقتصادی تحریم بر تولید، به‌ویژه تولید اقلام اساسی، تبیین شد. در این قسمت، وضعیت تولید اقلام اساسی در شرایط تحریم و قبل از تحریم مورد بررسی قرار گرفته است. همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، در شرایط تحریم، واردات اقلام اساسی و تولید آن‌ها تحت تأثیر قرار می‌گیرد. از این‌رو در این بخش، ابتدا واردات بذر برخی از اقلام اساسی، سپس تولید برخی اقلام اساسی دیگر به‌صورت موردی مورد بررسی قرار گرفته است.

امروزه تأمین مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و نیمه‌ساخته یکی از بزرگ‌ترین دغدغه‌های تولیدکنندگان و در حال حاضر، بزرگ‌ترین دلیل رکود فعالیت‌های تولیدی، تأمین نشدن مواد اولیه است، مرسوم‌ترین روش برای واردات، استفاده از اعتبارات اسنادی است که بانک‌ها گشایش می‌کنند.

- کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در فعالیت‌های تولیدی

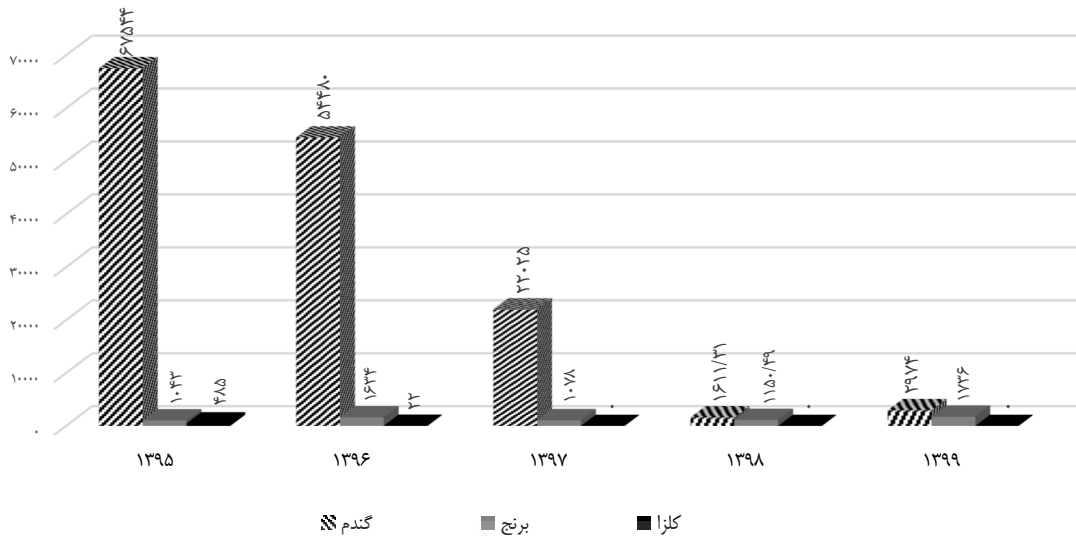
امروزه در اقتصاد جهان، سرمایه‌گذاری از اهمیت بالایی برخوردار است و با وجود تحریم، امنیت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از بین می‌رود. وجود تحریم‌ها در چند دهه اخیر تاکنون یا مانع از ورود سرمایه به داخل کشور شده یا ورود آن را بسیار محدود کرده است.^۱ از طرفی، نوسان نرخ ارز نیز ریسک سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های تولیدی در ایران را افزایش داده و از همین رو نه تنها تمایل سرمایه‌گذاران خارجی، بلکه انگیزه سرمایه‌گذاران داخلی نیز به اختصاص سرمایه در فعالیت‌های تولیدی کاهش یافته است. از طرفی، نه تنها کاهش سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های تولیدی رخ می‌دهد، بلکه به دلیل تحریم، برخی از فعالیت‌های تولیدی هم تعطیل و این مسائل در کنار یکدیگر باعث شده است که بسیاری از تولیدکنندگان به فکر مهاجرت و خروج سرمایه‌های خود از کشور باشند.^۲

- توسعه و گسترش نیافتن فعالیت‌های تولیدی با کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در ایران، نبود امکان تهیه مواد اولیه مورد نیاز از طریق واردات، نوسان نرخ ارز، تحت تأثیر قرار گرفتن فعالیت‌های بانکی و کاهش امکان تجارت با دیگر کشورها که ناشی از تحریم‌ها هستند، انگیزه کارآفرینان به توسعه و گسترش فعالیت خود یا اقدام به شروع فعالیت

۱. رحمان گلینی و امسیبا، «اثرات تحریم بر سرمایه‌گذاری خارجی در ایران»، اولین کنفرانس مدیریت و حسابداری در دنیای نوین کسب‌وکار، اقتصاد و فرهنگ، علی‌آباد کتول.

۲. رئیس هیئت‌مدیره شرکت گلرنگ، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۳۵۶۸۵۷۳.

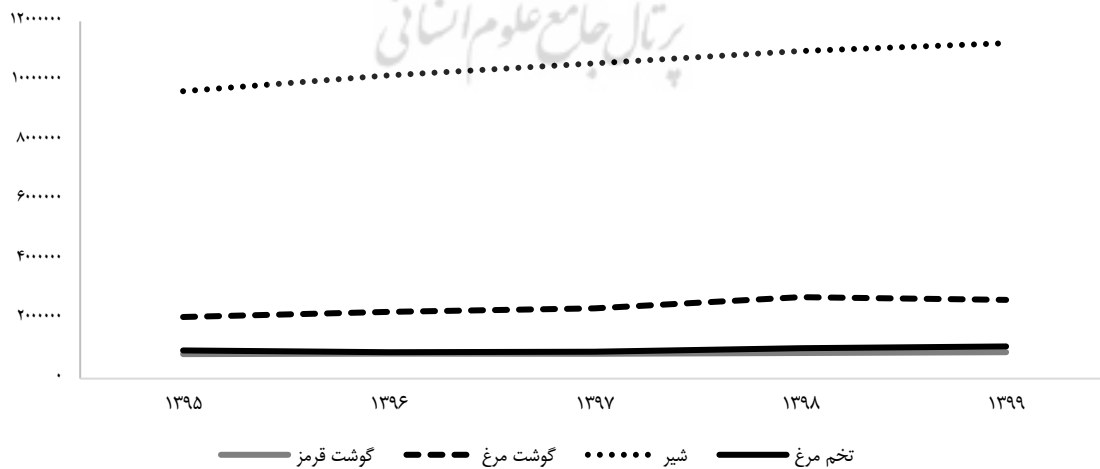
نمودار ۱- میزان واردات بذر اقلام اساسی (مطالعه موردی، برنج، گندم و کلزا) برحسب تن

مأخذ: سالنامه آماری وزارت جهاد کشاورزی، به تفکیک سال از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹.

همان‌طور که در نمودار شماره ۱ مشاهده می‌شود، واردات بذر برنج، گندم و کلزا در طول زمان روند نزولی داشته است؛ به طوری که بعد از تحریم‌های اعمال شده از اواخر سال ۱۳۹۶، میزان واردات بذر کلزا از ۴۸۵ تن در سال ۱۳۹۵، به ۲۲ تن در سال ۹۶ و سپس در سه سال متوالی، به صفر رسیده است. همچنین، واردات بذر گندم در سه سال منتهی به ۱۳۹۹، به شدت کاهش یافته است. در نمودار شماره ۲ نیز میزان تولید برخی دیگر از اقلام اساسی ارائه شده است که بررسی آمار مربوط به آن‌ها هم نشان از کاهش تولیدات داخلی دارد.

نمودار ۲- میزان تولید اقلام اساسی (مطالعه موردی، گوشت قرمز، گوشت مرغ، شیر و تخم مرغ)

مأخذ: سالنامه آماری وزارت جهاد کشاورزی، به تفکیک سال از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹.

جدول ۱- میزان تولید اقلام اساسی (گوشت قرمز، گوشت مرغ، شیر و تخم مرغ)

۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	اقلام اساسی
۸۸۴۳۰۰	۸۵۹۰۰۰	۸۲۹۵۰۰	۸۳۵۱۱۰	۸۲۳۰۰۰	گوشت قرمز
۲۶۴۱۰۰۰	۲۷۳۳۰۰۰	۲۳۵۵۰۰۰	۲۲۳۷۰۰۰	۲۰۶۹۲۰۰	گوشت مرغ
۱۱۲۶۸۰۰۰	۱۱۰۰۲۰۰۰	۱۰۵۸۸۶۰۰	۱۰۱۸۳۷۰۰	۹۶۵۳۴۰۰	شیر
۱۰۸۲۰۰۰	۱۰۱۷۰۰۰	۹۰۱۵۰۰	۸۸۷۷۰۰	۹۴۰۵۰۰	تخم مرغ

مأخذ: همان

*در برخی سال‌ها با وجود تحریم، تولید اقلام اساسی افزایش یافته که این موضوع ناشی از دور زدن تحریم‌هاست.

تولید کشور، امنیت اقتصادی-اجتماعی نیز از زوایای مختلفی خدشه‌دار می‌شود. در شکل شماره ۲، عوامل تهدیدکننده امنیت اقتصادی کشور با اعمال تحریم و متأثر شدن تولید داخل ارائه شده است.

شکل ۲- تأثیر تحریم بر امنیت اقتصادی از طریق تأثیر

بر تولید داخل

مأخذ: محاسبات تحقیق

در اقتصاد هیچ عاملی را نمی‌توان یافت که مانند رشد تولید، دلالت مستقیم بر افزایش رفاه اقتصادی

همان‌طور که در نمودار شماره ۲ و جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، در سال ۱۳۹۷ میزان تولید گوشت قرمز و گوشت مرغ، شیر و تخم مرغ کاهش اندکی داشته است. عمده دلیل کاهش تولید گوشت، شیر و تخم مرغ به تحریم‌ها بازمی‌گردد که منجر به کاهش واردات خوراک دام شده است مانند کلزا که در نمودار شماره ۱ مشاهده می‌شود، واردات بذر آن به شدت کاهش یافته و در برخی سال‌ها به صفر رسیده است. از دیگر عواملی که منجر به کاهش تولیدات داخلی در شرایط تحریم شده است، می‌توان به کاهش واردات ماشین‌آلات، تجهیزات تولیدی، روش‌های علوم و فنون نوین و حتی گران شدن حمل‌ونقل به دلیل نوسانات نرخ ارز اشاره کرد.

۲- ملاحظات امنیت اقتصادی

تحریم‌های بین‌المللی، به‌ویژه در نوع اقتصادی، از متغیرهای مهمی است که تأثیرات عمده‌ای بر امنیت اقتصادی-اجتماعی کشور بر جا می‌گذارد. همان‌طور که در بخش قبل بیان شد، یکی از آثار تحریم‌ها، تأثیر بر تولید ناخالص داخلی است. با ضربه بر چرخه

۱. علیرضا گرشاسبی و یوسفی دیندارلو، «بررسی اثرات تحریم بین‌المللی بر متغیرهای کلان اقتصادی ایران»، فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی.

است. عدم واردات مواد اولیه مرغوب، ارائه نشدن محصولات تولیدی در بازارهای جهانی ناشی از تحریم از سوئی، و نوسان نرخ ارز از سوی دیگر، منجر به افزایش ریسک سرمایه‌گذاری در ایران خواهد شد.

با افزایش ریسک سرمایه‌گذاری، انگیزه سرمایه‌گذاران برای وارد کردن سرمایه به فعالیت‌های تولیدی کاهش می‌یابد و ممکن است تعطیلی مشاغل تولیدی را در پی داشته باشد. کاهش رشد اقتصادی نیز از دیگر نتایج رکود تولید در کشور به دنبال تحریم است. از آنجاکه تولید نیروی محرکه اقتصاد است، وقوع چنین اتفاقاتی پیرو کاهش تولید ناشی از تحریم، منجر به وابستگی شدید به دیگر کشورها برای تهیه محصولات ضروری مورد نیاز مردم خواهد شد که در صورت ادامه چنین روندی، شرایط برای سلطه بیگانگان بر کشور فراهم می‌شود و امنیت اقتصادی کشور با خطر مواجه خواهد شد.

تولید به قدری برای چرخه اقتصادی هر کشور اهمیت دارد که در صورت تضعیف آن، به مرور امنیت اقتصادی کشور از بین خواهد رفت؛ زیرا متغیرهای بسیار مهمی مانند اشتغال در گرو میزان قوت چرخه تولید هستند.

بلندمدت جامعه داشته باشد. در سایه رشد تولید اقتصادی است که اهداف مختلف اعم از اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تحقق می‌یابد^۱. تولید به قدری برای چرخه اقتصادی هر کشور اهمیت دارد که در صورت تضعیف آن، به مرور امنیت اقتصادی کشور از بین خواهد رفت؛ زیرا متغیرهای بسیار مهمی مانند اشتغال در گرو میزان قوت چرخه تولید هستند. اشتغال به دنبال تحریم‌های مختلفی که کشورها بر ایران اعمال کرده‌اند، تحت تأثیر قرار گرفته است. برای مثال، بررسی مطالعات صورت‌گرفته در این باره نشان می‌دهد که تحریم‌های اعمال‌شده بین سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲ نسبت به سال ۱۳۸۸، اشتغال بخش صنعت را حدود ۴ درصد کاهش داده است^۲. بنابراین، تحریم‌ها به شدت تولیدات صنعتی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از این کانال، اشتغال بخش صنعت کاهش می‌یابد.

با کاهش اشتغال و افزایش بیکاری در جامعه، قدرت خرید مردم برای تهیه نیازهای زندگی کاهش می‌یابد و ممکن است تعداد بسیاری از جوانان برای امرار معاش به مشاغل کاذب و غیرقانونی روی آورند که آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی بسیاری به دنبال خواهد داشت. مشاغل کاذب و غیرقانونی منجر به ورود پول‌های سیاه به اقتصاد خواهد شد. از طرفی، به دلیل وجود تحریم و افزایش هزینه واردات ممکن است برخی برای تأمین مواد اولیه و فروش آن در بازارهای ثانویه با قیمت گزاف، دست به قاچاق بزنند که این خود وارد کردن پول کثیف به چرخه اقتصاد

1. Rezai (2008)

۲. مرتضی عزتی و همکاران، «بررسی اثر تحریم‌های اقتصادی بر تولید و اشتغال بخش صنعت ایران»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان.

مبنای اظهارات کشورهای تحریم‌کننده و اقتصاددانان داخلی، نقاط آسیب‌پذیر اقتصاد ایران از جمله تولید داخلی مورد هدف تحریم‌ها بوده است، برای مقاوم‌سازی اقتصاد ایران و رفع آسیب‌ها، راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌شود.

- لزوم توجه به مدیریت واردات: با توجه به اینکه در شرایط تحریم، صادرات و واردات محدود می‌شود و منابع ارزی کافی برای تأمین تمام اقلام مورد نیاز در دسترس نیست، پیشنهاد می‌شود برای حفظ فعالیت‌های تولیدی و تعطیل نشدن کارگاه‌های تولیدی، مطالعات و تحقیقات میدانی در خصوص شناسایی اقلام اساسی و استراتژیک صورت گیرد تا منابع ارزی به واردات مواد اولیه مورد نیاز تولید این اقلام اختصاص داده شود.

- تقویت صنایع تبدیلی برای تولید اقلام اساسی: اقلام اساسی و ضروری عموماً شامل مواد غذایی مورد نیاز مردم است. در شرایط تحریم، حفظ امنیت غذایی از ضروریات است. با توجه به اینکه به لحاظ تولید محصولات کشاورزی و باغی، کشور پیش‌تاز است، پیشنهاد می‌شود صنایع تبدیلی راه‌اندازی و تقویت شوند تا بتوان محصولات کشاورزی را فراوری کرد تا نیاز به واردات محصولات فراوری‌شده نباشد و امنیت غذایی کشور هم در شرایط تحریم حفظ شود. وزارت صمت و بانک مرکزی که مسئول اختصاص ارز برای واردات هستند، با تشکیل کارگروهی می‌توانند فناوری مورد نیاز صنایع تبدیلی را شناسایی و اقدام به تخصیص ارز برای واردات آن کنند. در صورتی که امکان واردات

توسعه نیافتن فعالیت‌های تولیدی نه تنها درآمد کشور را کاهش می‌دهد و تبعات اقتصادی به دنبال دارد، بلکه پیامدهای اجتماعی بسیاری نیز دارد.

جمع‌بندی و پیشنهادات

در این گزارش به آسیب‌شناسی تولید در شرایط تحریم پرداخته شده است. نیروی محرکه هر اقتصادی، تولید است و تحریم از کانال‌های مختلف بر تولید اثر می‌گذارد مانند محدودسازی واردات و صادرات، کاهش میزان سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، تأمین نشدن مواد اولیه و واسطه‌ای، تأمین و تکمیل نشدن تجهیزات مورد نیاز کارخانه‌ها و... که در نهایت منجر به کاهش تولیدات، تعطیلی کارگاه‌های تولیدی و وابستگی به دیگر کشورها برای تأمین اقلام اساسی می‌شود. کاهش تولیدات و تعطیلی کارگاه‌های تولیدی منجر به کاهش اشتغال، افزایش فعالیت‌های غیرقانونی برای امرار معاش، گسترش قاچاق به علت محدودسازی واردات، ورود پول‌های سیاه ناشی از فعالیت‌های غیرقانونی و در بلندمدت منجر به وابستگی شدید به دیگران و سلطه بیگانگان بر کشور می‌شود و امنیت اقتصادی کشور را با خطر مواجه می‌سازد. با توجه به اینکه اقتصاد ایران از سال ۱۳۹۷ در معرض دور جدیدی از تحریم‌ها قرار گرفته و بر

داشت؛ مخصوصاً در شرایط تحریم که منابع ارزی اهمیتی دوچندان می‌یابد. از همین رو پیشنهاد می‌شود مبارزه جدی با مفاسد اقتصادی صورت گیرد و نظارت بر اعطای ارز برای واردات، با دقت و تحقیقات بیشتری انجام شود تا ارز دولتی به فعالان اقتصادی که به معنای واقعی با هدف رونق تولید در داخل، می‌خواهند مواد اولیه وارد کنند، اختصاص یابد.

اصلاح نظام بانکی: با توجه به شرایط نامساعد بخش‌های تولیدی در کشور، بانک‌ها تمایل چندانی به اعطای وام به این بخش‌ها ندارند و فساد حاکم در نظام بانکی کشور، منابع را بیشتر از بخش‌های مولد به اشخاص حقیقی و شرکت‌های حقوقی صوری سوق داده است. همچنین، نابسامانی در نظام بانکی به گونه‌ای است که نمی‌توان انتظار داشت بانک‌ها همه بخش‌های تولیدی نیازمند وام را تأمین مالی کنند. از این رو سامان‌دهی به وضعیت بانک‌ها، نظارت بر عملکرد آن‌ها و نحوه اعطای وام و رعایت بخش‌نامه‌های حمایتی از تولید داخل پیشنهاد می‌شود.

منابع

- بیات، فتح ا.. (۱۴۰۰)، «تأمین مواد اولیه، دغدغه بزرگ تولیدکنندگان». کد خبر: ۱۴۰۰۲۲۸۲۰۰۲۱.
- عزتی، مرتضی، حسن حیدری و پروین مریدی (۱۳۹۹). «بررسی اثر تحریم‌های اقتصادی بر

چنین کالاهای سرمایه‌ای نباشد، با توجه به اینکه کشور نیروی جوان متخصص و تحصیل‌کرده بسیار دارد، می‌توان اقدام به واردات دانش ساخت فناوری مورد نیاز کرد و صنایع تبدیلی را راه‌اندازی کرد و گسترش داد.

ایجاد فضای ثبات، آرامش و شفافیت در اقتصاد و جلوگیری از بی‌ثباتی در سیاست‌گذاری: همان‌طور که بیان شد، یکی از عواملی که منجر به تشدید کاهش سرمایه‌گذاری در کشور در شرایط تحریم می‌شود، بی‌ثباتی در سیاست‌گذاری و نوسانات شدید متغیرهای اقتصادی است. از همین رو پیشنهاد می‌شود تصمیم‌سازان اقتصادی در کشور با مطالعات علمی و کارشناسی اقدام به سیاست‌گذاری کنند تا در کوتاه‌مدت دچار کمترین تغییر شود و ثبات در کشور به وجود آید تا ریسک سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در کشور کمتر شود و انگیزه سرمایه‌گذاران در فعالیت‌های تولیدی از بین نرود. در کنار ایجاد ثبات در سیاست‌گذاری، می‌توان طرح‌های تشویقی برای تولیدکنندگان مانند اعطای اعتبارات با نرخ کمتر و ارائه بسته‌های حمایتی در نظر گرفت.

مبارزه با فساد و رانت‌جویی: متأسفانه در چند سال اخیر بی‌سابقه‌ترین رانت‌جویی و غارت‌ها صورت گرفته است و گروهی اندک، منابع و ذخایر ارزی کشور را به تاراج برده‌اند. فعالان اقتصادی نیز با مشاهده چنین مفاسدی انگیزه‌ای برای تولید که با انواع محدودیت‌ها روبه‌روست، نخواهند

- and EU economic sanctions on bilateral trade flows between Iran and its major trading partners: an application of gravity model (Persian)]. *Journal of Economic Research*. 50(3), 539-62
- Rezaei, M (2008). *The Effect of Government Expenditures on Economic Growth and the Empirical Study of the Okan Law in the Iranian Economy*. M.A. Thesis. Shahid Beheshti University (Persian).
 - تولید و اشتغال بخش صنعت ایران»، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان. دوره ۸، شماره ۱. ۱۳۹۵). «بررسی اثرات تحریم بین‌المللی بر متغیرهای کلان اقتصادی ایران»، فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی. شماره ۲۵.
 - گلینی، رحمان و المیرا امسیا (۱۳۹۲). «اثرات تحریم بر سرمایه‌گذاری خارجی در ایران»، اولین کنفرانس مدیریت و حسابداری در دنیای نوین کسب‌وکار، اقتصاد و فرهنگ. علی‌آباد کتول.
 - موهبتی، یاسر (۱۳۹۷). «بررسی تحریم‌های اقتصادی و تأثیر آن بر اقتصاد ایران»، فصلنامه مطالعات مدیریت و حسابداری. شماره ویژه چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی، پاییز.
 - مشرق نیوز (۱۳۹۶)، «تعطیلی بی سابقه کارخانه ها و بیکاری کارگران در دولت روحانی». شماره خبر: ۷۰۸۷۴۸
 - وصالی، ساناز و مهنوش ترابی (۱۳۸۹). «اثرات تحریم بانک‌ها بر اقتصاد و سیستم بانکی»، فصلنامه بانک و اقتصاد. شماره ۱۱۱.
 - هرورانی، حسین و سعید فراهانی‌فرد (۱۳۹۸). «مدیریت اقلام عمده وارداتی با تمرکز بر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه راهبردی اقتصادی. سال هفتم، شماره ۲۵.
 - Azarbajani, K, Tayebi, S. K, & Safa Dargiri, H (2015). [The the effect of us